

Inhoudsopgave

Voorwoord 7

Deel I Een armzalige krijgsmacht in een roerige wereld

1 Wereld in oorlog 13

2 Een leger zonder kogels 33

Deel II Visieloosheid regeert

3 De sloopkogel van Hans Hillen 51

4 De zachte hand van Hennis 89

Deel III Interen op de toekomst

5 Niet aanpakken, maar doorschuiven 117

6 JSF: De kater na een luchtmachtfeestje 141

Noten 161

Geraadpleegde literatuur 169

Voorwoord

‘Pang pang!’ Met dat geluid imiteren militairen tijdens trainingen het geluid van het schieten. Noodgedwongen, omdat er gebrek is aan kogels, vertellen bronnen binnen Defensie aan *RTL Nieuws*.¹ Het is augustus 2015. PVV-afvalligen Bontes en Van Klaveren stellen Kamervragen aan minister Hennis: ‘In hoeverre is een krijgsmacht die niet eens voldoende munitie heeft om schietoefeningen te houden in staat haar grondgebied te verdedigen?’ Twitter ontploft door de ‘pang pang’-affaire: ‘Hopend dat de Russen niet meeleezen...’ ‘De kogels zijn al op voordat de oorlog begonnen is.’ En bij sommige politici werkt ‘pang pang’ op de lachspieren. ‘Militair moet pang pang roepen, heerlijk zo’n bericht’, reageert D66-leider Pechtold op Twitter. Zijn collega Slob van de ChristenUnie vindt het hilarisch.

Dat de militairen daadwerkelijk een periode op kogelrantsoen moeten, blijkt uit een vertrouwelijke e-mail van de Defensietop die de researchredactie van *RTL Nieuws* in handen kreeg: ‘In een eerdere fase zijn jullie op de hoogte gebracht van de problemen met de munitie binnen Defensie in de breedste zin van het woord. De problemen waren en zijn groot, waardoor [...] er een *freeze* periode is afgesproken.’ In juni 2015 ‘bevriest’ Defensie de munitie: zes weken lang kunnen er binnen de gehele krijgsmacht – landmacht, luchtmacht, marine en marechaussee – helemaal geen kogels bij het centrale magazijn besteld worden. Opleidingen voor het schieten met sommige munitie worden geschrapt. ‘Mooier kan ik het niet maken, maar er is echt geen munitie.’

Het is lachen met Pechtold en Slob, maar niet binnen militaire kringen. Defensie erkent het probleem en verdeelt de munitie tot de problemen zijn opgelost. ‘Daarmee is niet altijd voldoende munitie beschikbaar voor overige oefeningen en trainingen. Defensie begrijpt heel goed dat militairen daar niet altijd gelukkig mee zijn’, reageert de woordvoerder van Defensie, die zich zacht uitdrukt. Het tekort vergroot de al bestaande onrust onder het personeel van Defensie. En het is fnuikend voor het moreel.

Maandenlang helemaal niet, of niet serieus trainen is funest voor paraatheid. 'Dan krijg je een gat in de trainingsopbouw', reageert oud-generaal-majoor Harm de Jonge. 'Je hebt dan een aantal maanden niet gebouwd aan vertrouwen met het gebruik van het wapen.'²

Als reactie op de lacherige opmerkingen van Pechtold en Slob durft Commandant der Landstrijdkrachten (CLS) Mart de Kruif het aan om een historische vergelijking te trekken met de Tweede Wereldoorlog: 'In 1940 was dat tekort er ook zonder enige twijfel. De gevechtsverslagen spreken van mitrailleurs met 60 patronen en karabijnen met een tiental schoten. Op zich is dat schokkend.' In zijn persoonlijk verhaal op Facebook nuanceert de hoogste generaal bij de landmacht zijn historische vergelijking overigens meteen: 'Als insider weet ik dat de situatie bij Defensie nu van een volstrekt andere orde is. Gelukkig maar.' Zijn punt moet de landmachtchef dan nog maken. 'Wat mij echt aan het denken heeft gezet is dat sommigen, ook vandaag, het gebrek aan munitie gelaten tot zich nemen. Daar haak ik af. Militair zijn is geen spelletje. Wij zijn de enige beroepsgroep in Nederland waarbij de opdracht boven alles gaat, ook je eigen leven. [...] 'Pang pang' roepen past daar niet in en is ook niet grappig. Toen niet, nu niet, en in de toekomst niet.'

Ook verantwoordelijk minister Hennis heeft geen goed woord over voor de lollige Pechtold en Slob. Dat Kamerleden grappen maken over Nederlandse militairen die door een nijpend kogeltekort 'pang pang' moeten roepen bij schietoefeningen, zorgt volgens Hennis voor 'een vernietigend beeld' over Defensie.³ Minister Hennis maakt zich niet geheel onterecht zorgen over het beeld dat ontstaat over haar krijgsmacht. Maar zij heeft hier toch ook een beetje boter op haar hoofd. Terug naar november 2014, wanneer CDA-Kamerlid Raymond Knops een motie indient om de (munitie)voorraden op peil te brengen: 'Constaterende dat de krijgsmacht kampt met tekorten aan munitie en reservedelen en, als gevolg daarvan, met een beperkte inzetbaarheid' verzoekt Knops namens verschillende partijen de regering 'de voorraden munitie en reservedelen structureel op peil te brengen en te

houden, op een niveau dat in overeenstemming is met het ambitieniveau van Defensie.' Regeringspartijen PvdA en de VVD van Hennis verwerpen met steun van GroenLinks en SP de motie van Knops. Pechtolds D66 steunde de motie wel en heeft naar eigen zeggen de minister regelmatig aangesproken op het kogeltekort bij de krijgsmacht. 'We hebben elke keer opnieuw vragen gesteld, als de Rekenkamer zorgen uitsprak over het gebrek aan munitie. Dan moet de minister niet verbolgen doen als wij een cynische grap maken. Hennis kan haar aandacht beter besteden aan de boel op orde brengen.'

Het kogeltekort is meer dan een mediagenieke schreeuw om aandacht. De Nederlandse krijgsmacht piept en kraakt. Het schort aan munitie en reserveonderdelen en er is een tekort aan onderhoudspersoneel. Defensie vult het ene gat met het andere. Onderdelen uit de ene F-16 houden de andere F-16 in de lucht, waardoor Nederland met de grootste moeite vier F-16's kan sturen om Islamitische Staat in Syrië en Irak te bestoken. Noodgedwongen kannibaliseert de krijgsmacht. De laatste restjes inzetbaarheid worden uit Defensie geperst, om te laten zien dat Nederland ondanks het relatief lage Defensiebudget toch een goede bondgenoot is.

Defensie is getroffen door grootschalige bezuinigingen, maar het is te simpel om de oorzaak en oplossing van de kaalslag bij Defensie te reduceren tot een financiële kwestie. Defensie is ook slachtoffer van politieke visieloosheid. Opeenvolgende regeringen schuiven moeilijke keuzes door, en voor de lieve vrede binnen Defensie wordt de pijn van bezuinigingen uitgesmeerd over de verschillende krijgsmachtdelen. Het toppunt van bezuinigingen én complete visieloosheid wordt bereikt onder de kabinetten Rutte-1 en Rutte-2. Het resultaat is dat de Nederlandse krijgsmacht op papier nog heel veel kan, maar in de praktijk van veel nog maar een klein beetje. En dat is dan nog van korte duur. Ons land heeft een moderne en multifunctionele krijgsmacht, maar deze is amper inzetbaar.

En dat terwijl onveiligheid naar Europa toe kruipt. In Oekraïne woedt een oorlog. Het Midden-Oosten explodeert, met oorlogen

in Syrië, Irak en Jemen. Islamitische Staat heeft stevig voet aan de grond gekregen aan de overkant van de Middellandse Zee in Libië. Terroristische aanslagen van IS treffen Europese steden, en Europa worstelt met de toestroom van mensen die op de vlucht zijn voor oorlogen elders. Nederland leunt voor haar veiligheid op individuele bondgenoten, de Europese Unie, de Verenigde Naties en de NAVO, maar de internationale gemeenschap verzwakt, twijfelt en kwakkelt. Tegelijkertijd versterkt Poetin zijn militair apparaat en toont zijn spierballen in Oekraïne en Syrië. Europa beeft en Nederland zit met een leger waar de kogels op kunnen raken.

Deel I

Een armzalige krijgsmacht in een roerige wereld

'It was the best of times, it was the worst of times.'

Charles Dickens

1 Wereld in oorlog

'History does not repeat itself, it rhymes.'

Mark Twain

In het Nationaal Militair Museum in Soesterberg staart een Nederlandse militair naar een Leopard-tank. Het is 24 maart 2015. 'Wegbezuinigd', verzucht de kapitein. Hans Hillen kwam in 2011 als minister van Defensie uit bij de tanks toen hij in de bezuinigingsdrift van het kabinet Rutte-I op zoek moest naar een miljard euro. Een streep door de tanks om de begroting op orde te krijgen, en in de hoop dat er ooit weer eens geld vrij zou komen voor tanks in de Nederlandse krijgsmacht. 'Ik had ze maar wat graag nog mee gehad op missie. Nu hebben we amper slagkracht meer', zegt de kapitein, die zelf op het punt staat om naar Mali te vertrekken, waar Nederland onder de vlag van de Verenigde Naties een inlichtingenmissie uitvoert. 'Nu staan onze Leopards in Finland.' Nederland verkocht de tanks aan het land, dat van alle Europese landen de langste grens heeft met Rusland en – niet onbelangrijk – tot 1918 bij het Russische rijk hoorde.

Angst en wederzijdse afschrikking

Tijdens de Koude Oorlog beschermen onze tanks ons land tegen de via het Duitse laagland oprukkende Sovjettroepen. Voor het geval ze zouden komen. En om ze ervan te weerhouden. Of het de tanks waren die de Russen ervan weerhouden hebben of niet, het rode gevaar bleef op afstand. Eén Leopard-tank staat als herinnering uit het verleden in het splinternieuwe museum op het Park Vliegbasis Soesterberg. Waar de communicatieafdeling de bezoekers aan de hand neemt, terug naar die angstaanjagende tijd: 'Voel de dreiging van de koude oorlog als je langs de zichtbare herinneringen uit het militaire verleden wandelt, zoals

de ondergrondse atoomschuilkelder, munitiedepots, bunkers en de shelters waar vroeger straaljagers in geparkeerd werden.' Voor ons was het de tijd van Doe Maar. Het was de tijd van 'Carrière maken, voordat de bom valt.' Het was de tijd van *MAD*, Mutually Assured Destruction: Eén druk op de rode knop door de Verenigde Staten of de Sovjet-Unie zou het startschot zijn van een kettingreactie aan over en weer gelanceerde kernraketten. Door deze wederzijds gegarandeerde vernietiging zou de beschaafde wereld veranderen in een maanlandschap, verworden tot één grote stoffige parkeerplaats. Het is ook de tijd van protesten tegen kruisraketten, tegen de Amerikaanse kernwapens die in het geniep in Volkel lagen, en nu nog steeds liggen. De publieke verontwaardiging kwam in 1983 tot uitbarsting in de grootste demonstratie ooit in Nederland. Onder aanvoering van Mient Jan Faber gingen bij een betoging in Den Haag 550.000 mensen de straat op. Tegelijkertijd hield die afschrikkende werking van de bom de wereld toch in evenwicht. Zelfs voormalig vredesactivist Mient Jan Faber ziet dat achteraf zo. 'Er is geen betere garantie voor de wereldvrede dan het kernwapen', zegt de voormalig IKV-voorman in 2004. De wederzijdse afschrikking en het niet gebruiken was uiteindelijk de kracht van het kernwapen. Maar dat is ook achteraf gepraat, omdat het een paar keer op een haar na fout is afgelopen.

Een overzichtelijke wereld

In Nederland viel de Koude Oorlog nog mee. Het was niet alleen een tijd van protestmuziek en lichtbekkende vrede. We gingen vooruit op economisch vlak. De wederopbouw van ons land werd na de Tweede Wereldoorlog mede mogelijk gemaakt door Amerikaanse ontwikkelingshulp, het Marshallplan. En de economie werd verder aangejaagd door consumentisme. Vrijwel iedereen kon na verloop van tijd een koelkast, wasmachine en zelfs een auto kopen. Het was ook een tijd van persvrijheid, vrouwenemancipatie, vrijheid van godsdienst, sociale zekerheid,

en de vrijheid van uitzinnige volksvreugde op de Amsterdamse grachten na het winnen van het Europees Kampioenschap voetbal in 1988. En de vrijheid om over dat alles te klagen.

Het verschil was groot met de landen achter het IJzeren Gordijn, waar de mensen woonden alsof de muren ogen en oren hadden. Iedereen kon klikken. Eén verkeerd woord over de communistische partij of haar leiders, en je kwam terecht in een Siberisch werkkamp. Of niet. De willekeur regeerde. En was je in de ogen van Stalin van de verkeerde etnische achtergrond? Hij deinsde niet terug voor deportaties van complete bevolkingsgroepen. Alle middelen werden ingezet voor de communistische heilstaat. Het doel heiligde de middelen, die op hun beurt de samenleving deden verstikken.

Desintegratie

Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog werden landen als Litouwen, Letland en Estland door de Russen bevrijd van de nazi's, maar ze kregen daar de terreur van Stalin voor terug. Stalin kreeg een flinke vinger in de Europese pap, omdat zijn Rode Leger aan het oostfront een grote rol had gespeeld bij de overwinning op nazi-Duitsland. Eigenlijk spraken de Britten en Amerikanen met Stalin af dat de 'bevrijde' landen in Oost-Europa zelfbestuur zouden krijgen en dat er zo snel mogelijk vrije verkiezingen zouden plaatsvinden. Stalin ging akkoord met een verklaring waarin stond dat de bevrijde volken 'democratische instellingen naar eigen keuze konden scheppen'. De makke van de afspraken bleek dat Roosevelt en Churchill niet bij machte waren Stalin aan de afspraken te houden. Na de oorlog voltrok zich de deling van Europa in een democratisch, vrij en sociaal West-Europa en een communistisch Oost-Europa, met daartussen het IJzeren Gordijn. Tot de val van de Berlijnse Muur in 1989 behoorde het oosten tot de invloedssfeer van de Sovjet-Unie, dat haar satellietstaten bijeendreef in het militaire bondgenootschap Warschaupact en de economische gemeenschap Comecon. Mede

onder druk van de Verenigde Staten verenigden de landen in het westen zich in de NAVO en in de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal, een van de voorlopers van de huidige Europese Unie.

Aan het einde van de Koude Oorlog valt de USSR uiteen in 15 onafhankelijke staten: Wit-Rusland, Moldavië en Oekraïne, de drie Baltische staten Estland, Letland en Litouwen. In de Kaukasus kiezen Armenië, Azerbeidzjan en Georgië voor onafhankelijkheid en nog wat verder weg, in Centraal-Azië, Kazachstan, Kirgizië, Tadzjikistan, Turkmenistan, Oezbekistan. Tussen 1990 en 1992 verliest Rusland maar liefst een derde van haar grondgebied. Ook het Warschaupact houdt op te bestaan. Albanië, Bulgarije, Oost-Duitsland (DDR), Hongarije, Polen, Roemenië, Tsjechoslowakije ontworstelen zich uit de invloedssfeer van de Sovjet-Unie. De Europese Unie en de NAVO met de Verenigde Staten als gangmaker zagen hun kans schoon. Als een olievlek richting Rusland worden landen toegelaten tot de Europese Unie en de NAVO, of het lidmaatschap wordt in het vooruitzicht gesteld. De landen die leden onder het juk van Sovjet-Unie kunnen binnen de EU sociaal-economisch tot bloei komen. En de NAVO biedt de landen uit het voormalig Oostblok bescherming tegen voormalig overheerser Rusland. Want artikel 5 van de NAVO zegt: een aanval op één is een aanval op allen.

Rompstaat Rusland blijft alleen over, in geografische omvang nog een van de grootste landen ter wereld, maar in de ogen van Vladimir Poetin zwak en vernederd. ‘Het uiteenvallen van de Sovjet-Unie is de grootste geopolitieke ramp ooit’, zei Poetin zelf over het verlies van de Russische invloedssfeer. Poetin wil terug hebben wat ooit van Rusland was. Rusland zoals dat onder de laatste tsaar en Stalin was, zegt Andrej Illiarionov in de Zweedse krant *Svenska Dagbladet*.¹ Illarionov was tussen 2000 en 2005 economisch adviseur van Poetin en werkt nu bij het Center for Global Liberty and Prosperity van het Cato Instituut. ‘Vanuit Poetins standpunt beschermt hij gewoon wat van hem en zijn voorgangers is.’ Delen van Oekraïne, Georgië, Wit-Rusland, de Baltische staten en Finland zijn landen waarop Poetin het

eigendomsrecht claimt. Op korte termijn zal hij dat niet binnenhalen, maar volgens Illiaronov zijn die territoriale claims wel wat Poetin drijft. 'Poetin heeft meermaals gezegd dat de bolsjewieken en communisten grote fouten hebben gemaakt. Hij zou zomaar kunnen verklaren dat de bolsjewieken in 1917 landverraad hebben gepleegd tegen Russische nationale belangen door Finland onafhankelijkheid te verlenen.'

Poetin kan zijn gang gaan

'In 2008 veroverde hij Abchazië en Zuid-Ossetië op Georgië. Het Westen liet hem begaan...', zegt Illiaronov. In 2008 toonde Rusland zijn spierballen al in Georgië, waar de regering en een groot deel van de bevolking graag lid wilden worden van de NAVO en vooral de EU. Poetin heeft de Georgische ambitie gesmoord door militair in te grijpen bij een conflict tussen Georgië en de opstandige regio's Abchazië en Zuid-Ossetië. Hij koos de kant van een deel van de lokale 'Russische' bevolking, dat van Poetin een Russisch paspoort had gekregen. Door de bezetting van Abchazië en Zuid-Ossetië met Russische militairen maakt Poetin het voor Georgië onmogelijk om met de twee afvallige regio's toe te treden tot de NAVO. Een land in oorlog kan in de praktijk geen lid worden. En volgens de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) lijkt Poetin 'na de oorlog in Georgië in 2008 de conclusie te hebben getrokken dat het mogelijk bleek een conflict met een buurland gewapenderhand te beslechten, zonder ernstige schade aan de betrekkingen met het Westen te berokkenen.' Hij kan zijn gang gaan.

Nu voltrekt zich een vergelijkbaar scenario in Oekraïne, een ander land dat flirt met de EU en de NAVO. Na de met bloed doordrenkte revolutie in de hoofdstad Kiev en het Maidanplein zag Poetin zich genoodzaakt om in te grijpen in Oekraïne. Voor Poetin waren er redenen te over. Zijn bondgenoot, president Janukovich, werd afgezet door een 'coup' en de Russische minister van Buitenlandse Zaken Lavrov sprak van de 'opkomst van

nationalistische en neofascistische sentimenten' in Kiev en het westelijke deel van Oekraïne. De Russische meerderheid onder de bewoners van de in het oosten gelegen Oekraïense regio De Krim zou het risico lopen om slachtoffer te worden van deze sentimenten, zo is de Russische lezing. De Krim is bovendien de thuishaven van de Russische Zwarte Zee-vloot. De om die reden legaal op De Krim gelegerde Russische soldaten verlieten hun barakken en namen met ingevlogen collega's en Russischgezinde militaries strategische posities in. 'Rusland pikt Oekraïne in', reageert toenmalig PvdA-minister Frans Timmermans van Buitenlandse Zaken over het land waar het EK-voetbal in 2012 nog leidde tot een invasie van Oranjesupporters. Oppositieleider Sybrand Buma van het CDA zei het minder onomwonden op de bank bij *WNL op Zondag*: 'Poetin moet terug zijn hok in.' Na de omstreden annexatie is De Krim terug waar het hoort, terug in de schoot van Moeder Rusland. Want als gebaar van vriendschap tussen het Russische en Oekraïense volk gaf Nikita Chroesjtsjov in 1954 De Krim nog cadeau aan de Sovjetrepubliek Oekraïne. Waarschijnlijk hield de opvolger van de in dat jaar overleden Stalin geen rekening met de mogelijkheid dat Sovjet-Unie ooit uiteen zou kunnen vallen. Het is maar zeer de vraag of de liefde tussen de EU en Oekraïne ooit zal eindigen in een formele verbintenis, zoals een lidmaatschap. Maar in feite heeft Poetin de Oekraïense plannen om zich los te rukken uit de historische omhelzing met buurland Rusland de nek omgedraaid.

Toenemend Russisch defensiebudget

De wens om de machtsverhoudingen van voor de val van de Muur te herstellen, zet Poetin kracht bij met een stevige militaire inhaalslag. Na de Koude Oorlog was de Russische krijgsmacht geen schim van het ooit zo gevreesde Rode Leger, maar inmiddels helpen de olie- en gasgelden het Russische militaire apparaat te moderniseren. Les voor Poetin uit de oorlog met Georgië was dat hij broodnodig moest moderniseren. Rusland won in 2008 de

oorlog van Georgië met de volgens militair historicus Christ Klep oude wijze van oorlogsvoering, zoals in de Sovjet-tijd gebruikelijk was: 'Door er grote hoeveelheden militairen en materieel in te pompen.'² De Russen winnen dus wel, maar fouten en gebreken delen een prestigeklap uit aan de Russische krijgsmacht. De strijd is ongecoördineerd en het ontbreekt bijvoorbeeld aan militaire inlichtingen om precisiebombardementen uit te voeren. Klep noemt de oorlog met Georgië een 'kantelpunt voor de Russische krijgsmacht'. Rusland is daarom de laatste jaren bezig met de grootste militaire hervormingen sinds het einde van de Koude Oorlog. Terwijl veel Europese landen bezuinigen op defensie, is het Russisch defensiebudget de afgelopen jaren juist verdubbeld³. Een aanzienlijk deel van het Russisch defensiebudget is bedoeld om de Russische kernwapens te vernieuwen.

In Nederland is de dreiging van de Koude Oorlog niet meer dan een 'trip down memory lane', te herbeleven in een museum, maar in de buurlanden van Rusland is de angst geen vage herinnering uit het verleden. De angst onder de bevolking van de Europese voormalige Sovjet- en Warschaupactlanden is nooit helemaal verdwenen. Rusland zal ooit haar invloed weer doen gelden, is de verwachting. Onder leiding van president Vladimir Poetin roert de Russische beer zich weer. Poetin herstelt de symboliek van de oude invloedssfeer van de USSR. De Sovjet-symbolen in de openingsceremonie van de Olympische Spelen van 2014 in Sochi bieden visuele hulp om die tijd te herinneren, maar vooral de militaire acties in de recente historie voeden de angst: de oorlog in het oosten van Oekraïne, de annexatie van De Krim, en in 2008 al de verovering door Rusland van de Georgische staatjes Abchazië en Zuid-Ossetië. Poetin heeft Rusland terug op de kaart gezet. En welk land met Russisch-sprekenden volgt?

Ouderwetse tweestrijd in Europa

'We waren er klaar voor om dat te doen', zegt Poetin in maart 2015 over de inzet van kernwapens in De Krim. 'Het gebied is

ons terrein, er leven Russen en zij waren in gevaar. We kunnen ze niet alleen laten.' Uiteindelijk hoefde Poetin de nucleaire wapens niet in stelling te brengen, omdat Rusland De Krim via een omstreden referendum annexeerde. Commentatoren schrokken van de ontboezeming van Poetin. Volgens sommigen is er zelfs een Derde Wereldoorlog afgewend. Was Poetin het écht van plan? En is er echt een nieuwe wereldoorlog afgewend? De kernbom is terug van nooit echt weggeweest. Met zijn verhaal zet Poetin het kernwapen wel weer vol in de spotlights, prominent op de internationale veiligheidsagenda. En terug is ook de publieke strijd om invloed, met Poetin als de vijand van weleer. Obama en Poetin voeren stap voor stap de militaire druk in Europa op. Een steekspel met de mogelijke inzet van kernwapens, waardoor een ongelukje desastreuze gevolgen kan hebben.

In juni 2015 maakt de VS bekend dat ze voor het eerst sinds het einde van de Koude Oorlog zwaar militair materieel stuurt naar de Baltische staten en Oost-Europa. Ook zouden er 3000 tot 5000 militairen gelegerd worden. De plannen komen in reactie op de annexatie van De Krim door Rusland en de oorlog in Oost-Oekraïne. En op verzoek van verschillende Baltische en Oost-Europese NAVO-landen, die de militaire dreiging van Poetin voelen. 'Als er iets gebeurt, hebben we extra materieel en munitie nodig. Daar kunnen we niet dagen of weken op wachten', verklaart de Letse minister van Defensie. De troepen, tanks en pantserwagens zijn een duidelijk Amerikaans signaal aan Poetin: we laten die landen niet in de steek. Artikel 5 is heilig: de aanval op één NAVO-lid is een aanval op allen. Waar de landen van de Europese Unie met veel moeite onderling tot overeenstemming komen om Rusland met sancties te bestoken, treedt de VS krachtiger op.

Rusland reageert furieus. Generaal Yuri Yakubov laat namens het Russisch ministerie van Defensie weten dat zij het zien als de meest agressieve daad van de Amerikanen in de Baltische staten en Oost-Europa sinds het einde van de Koude Oorlog. Als de VS de plannen uitvoert, heeft 'Rusland geen andere optie dan haar troepen en materieel op te bouwen aan de westerse grens',

waarschuwt generaal Yakubov tegen de Russische persdienst Interfax. Rusland zou bijvoorbeeld de stationering van Iskander langeafstandsraketten in de Russische exclave Kaliningrad gaan versnellen. Kaliningrad is Russisch grondgebied aan de Oostzee, ingesloten door NAVO-landen Polen en Litouwen. De Iskanderraketten kunnen bewapend worden met kernkoppen. Eerder al dreigde Rusland kernwapens op Denemarken te richten als de Denen zich aansluiten bij het antiraketschild. Dat moet de Europese landen volgens westerse lezing beschermen tegen raketten uit bijvoorbeeld Iran, maar Rusland ziet deze defensieve middelen als een bedreiging. We hopen dat gezond verstand overwint en dat de situatie in Europa niet afglijdt naar een hernieuwde militaire confrontatie, met mogelijk gevaarlijke gevolgen', laat het Russisch ministerie van Buitenlandse Zaken snel weten. Maar een dag nadat Poetin Amerika veroordeelt om een wapenwedloop in Europa, doet hij er zelf nog een schepje bovenop. Hij herhaalt zijn eerdere plannen dat zijn land zeker 40 intercontinentale raketten aan het kernwapenarsenaal toevoegt.

De militairen en het materieel zijn bedoeld voor trainingsdoeleinden, sust het Amerikaanse ministerie van Defensie. 'Het besluit is onderdeel van een langere termijn poging om materieel in de regio te stallen voor training met NAVO-bondgenoten.' En ja, als de oostelijke grens van het NAVO-grondgebied dan toch wordt aangevallen is het wel handig dat er al wat materieel ter plekke is in bijvoorbeeld Letland, Estland, Litouwen of Polen. Maar in dat geval blijft Poetin op korte termijn waarschijnlijk in het voordeel. Met meer troepen en materieel in de regio is het een thuiswedstrijd voor Poetin en kan Rusland de eerste dagen van een conflict aan de oostgrens van Europa flinke tikken uitdelen. Na verloop van tijd zal de NAVO onder leiding van de VS de sterkste blijken, verzekert defensie-expert Christ Klep, die bij het Haagsch College in een lezing de militaire dreiging analyseert.

In verschillende media worden de plannen van Obama gepresenteerd als een 'huge shift' in het Amerikaans beleid, maar Klep zwakt dit af: 'Eerder een variatie op eerdere crises

waarbij materieel van tevoren geplaatst wordt in het crisisgebied zelf.' De aantallen militairen vallen bovendien enorm mee. In de Baltische staten zou het slechts gaan om 150 soldaten per land. En mogelijk 750 soldaten in Polen, Roemenië, Bulgarije en eventueel Hongarije. 'Escalatietrappes volgens het boekje', noemt Klep de plannen van de VS. 'Het is heel belangrijk om elk stapje afzonderlijk te zetten. De stapjes tot nu toe zijn bekend: meer marine-activiteit, meer luchtmachtactiviteit, stationering van kleinere aantallen troepen, oefeningen in oplopende schaal. Na dit overbrengen van materieel, zijn nog vele vervolgstapjes mogelijk. Met dit materieel zou de VS "iets" kunnen doen, bijvoorbeeld actief oefenen in combinatie met een media-offensief.' Nee, volgens Klep is dit 'geen *huge shift*': 'Wel een logische' en wat hem betreft 'ook verdedigbare volgende stap in het steekspel met Rusland.'

Kritiek op de plannen van Obama komt niet alleen uit Rusland. Ook in het Westen zelf kunnen de plannen op kritiek rekenen. Met de tanks, pantserwagens en troepen in de buurlanden van Rusland zou de VS de angst voeden van Rusland voor een omsingeling door de NAVO. Daarmee zouden zij juist de haviken in Moskou in de kaart spelen. Want kijk maar, de NAVO rukt steeds verder op!

Uitspraken van Amerikaanse senatoren voeden de ongerustheid van de Russen. In de Verenigde Staten gaan stemmen op om kernwapens te stationeren in de nieuwe Europese NAVO-landen, in de buurt van Rusland. Landen die tijdens de Koude Oorlog nog bij de Sovjet-Unie hoorden en die Poetin graag in zijn invloedssfeer ziet. 'En de Russen zijn al bezorgd – terecht of niet – dat de Amerikaanse aanwezigheid in Oekraïne de Russische territoriale integriteit kan bedreigen', duidt de Amerikaanse denktank Stratfor. De Amerikanen reageren dat zij niet van plan zijn om Rusland binnen te vallen, maar volgens de commerciële inlichtingendienst Stratfor stelt dit de Russische oorlogsplanners niet gerust. 'Zij zien de Verenigde Staten zoals de Verenigde Staten Rusland zien: onvoorspelbaar, meedogenloos en gevaarlijk.'

Sinds de oorlog in Oekraïne voeren Rusland en de NAVO hun militaire trainingsactiviteiten bij elkaar in de buurt op. Niet alleen in aantal, maar ook in omvang. Op papier zijn de grootschalige operaties gericht tegen puur hypothetische tegenstanders, maar volgens het European Leadership Network laten de aard en omvang niks aan onduidelijkheid over: de grootschalige militaire trainingen zijn ter voorbereiding op mogelijk conflict met elkaar. Dit schrijft ELN in het rapport *Preparing for the Worst: Are Russian and NATO Military Exercises Making War in Europe More Likely?* ELN legt het vergrootglas op twee missies, eentje van Rusland en eentje van de NAVO. In maart 2015 trainden 80.000 Russische militairen van bases verspreid over Rusland op een mobilisatie. Uit alle hoeken van het land verlieten militairen en materieel hun bases om de verdediging van strategische posities te simuleren. Naast een keur aan elite-eenheden en dienstplichtige soldaten, zette de Russische krijgsmacht 12.000 stuks zwaar geschut, 65 oorlogsschepen, 15 onderzeeboten en 220 vliegtuigen in. Onder de strategische posities waren de exclave Kaliningrad (ingesloten door NAVO-grondgebied) en in 2014 geannexeerde De Krim. De NAVO trommelde in juni van dat jaar 15.000 militairen op uit 22 landen om met elkaar te trainen op samenwerking in een mogelijke oorlog in en rondom de Baltische staten. Amphibische operaties naar Zweden en Polen werden getraind en een grond- en luchtoorlog in Polen en de Baltische staten, met tankclashes en luchtsteun. In de Baltische staten gaf de NAVO extra aandacht aan de infiltratie door buitenlandse eenheden, zoals de gewapende 'groene mannetjes' die in De Krim en het oosten van Oekraïne sleutelposities zoals overheidsgebouwen innamen. Dat bleken later – zoals verwacht – Russische soldaten zonder militaire insignes te zijn, voornamelijk Kozakken. De gekozen locaties, en de omvang wijzen onomstotelijk naar een tegenstander. Rusland hoeft in het door NAVO-grondgebied omsloten Kaliningrad geen dreiging van – bijvoorbeeld China – te verwachten. En de NAVO heeft in Letland, Litouwen en Estland voorlopig ook niks te duchten van de Chinezen. Beide trainingen vinden nou net plaats in de regio waar een botsing goed mogelijk

is. Rusland bereidt zich voor op een conflict met de NAVO, en de NAVO bereidt zich voor op een mogelijke confrontatie met Rusland. Het betekent echter niet dat beide partijen daadwerkelijk in die situaties terecht willen komen. Mocht het zover komen, dan is een goede voorbereiding wel het halve werk. Training is een belangrijke pijler onder militair succes. Geld steken in wapentuig, betekent nog niet dat militairen het individueel en in groepsverband kunnen inzetten. Hoe realistischer de training, hoe beter de eenheden zijn voorbereid.

De trainingsactiviteiten hebben ook een signaalfunctie. Met de grootschalige mobilisaties van zijn krijgsmacht zegt Poetin tegen zijn bevolking: we zijn klaar voor een oorlog met het Westen. Voor de NAVO is het ook een manier om de verontruste leden zoals Estland, Letland, Litouwen en Polen gerust te stellen: we laten jullie niet in de steek. Maar deze 'war games' vergroten volgens ELN juist de kans op een clash tussen de twee. 'Elke oefening wordt door de andere partij gezien als provocatie en voedt de dynamiek van wantrouwen en onvoorspelbaarheid', zegt Ian Kearns, de voorman van ELN. 'Alle partijen denken de mogelijke tegenstander af te schrikken met enorme militaire trainingsactiviteiten, maar er is een nadeel en dat is de risicofactor.' ELN, met voormalig ministers van defensie en oud-hoogwaardigheidsbekleders uit zowel Europa als Rusland, wijst met de beschuldigende vinger meer naar Rusland dan naar de NAVO. Aan de gevaarlijke cocktail van escalatie, angst en signaalpolitiek voegt Rusland een paar flinke scheuten verassingseffect en onvoorspelbaarheid toe. Doordat Rusland de grootschalige trainingen vaak niet aankondigt, vergroot het risico op onbedoelde confrontaties en verhoogt de spanning. Kearns van ELN noemt het 'van levensbelang' om elkaar op de hoogte te houden van grootschalige militaire oefeningen. Het militair machtsvertoon is dan wel op eigen grondgebied, maar bij elkaar om de hoek.

Nadat *The Guardian* aandacht had besteed aan het rapport van ELN, was de communicatieafdeling van de NAVO er als de kippen bij om te reageren. De NAVO noemt het rapport 'misleidend',

omdat ELN de oefeningen van de NAVO en Rusland 'on par' presenteert. 'Rusland heeft voor 2015 vierduizend trainingen gepland staan, tien keer zoveel als de NAVO.' 'De omvang en de insteek van de trainingen verhogen de spanningen, in plaats van ze te verlagen. Rusland vermijdt bewust de eisen voor notificatie en observatie van trainingen zoals die zijn vastgelegd in het Wenen-document van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa. (OVSE).'¹ Rusland en de Verenigde Staten zijn de meest prominente leden van de OVSE, waarbij ruim 50 landen uit Europa, Centraal-Azië en Noord-Amerika zijn aangesloten die sinds 1973 samenwerken op het gebied van defensie, economie en humanitair beleid. 'De OVSE probeert vooral preventieve diplomatie te gebruiken om conflicten te voorkomen, of te beperken', schrijft de organisatie zelf. In het Wenen-document zijn maatregelen overeengekomen om te bouwen aan vertrouwen en veiligheid. Rusland maakt er volgens de NAVO een gewoonte van om een 'uitzondering' op de regels te mogen maken voor onverwachte trainingen. 'Deze oefeningen zijn onderdeel van een toenemend agressieve militaire doctrine, gevaarlijke politieke retoriek, groeiend aantal militaire mobilisaties en de illegale annexatie van De Krim.'² De NAVO heeft als reactie hierop naar eigen zeggen aanwezigheid in het oostelijk deel van het verdragsgebied verhoogd om de collectieve defensie te versterken. 'Dit is onze kerntaak als defensieve alliantie. De NAVO is niet uit op confrontatie met Rusland. Onze trainingen zijn toegankelijk voor waarnemers, ook uit Rusland. Alle oefeningen worden maanden van tevoren aangekondigd.'³ De woordvoerder van de NAVO neemt de grootste militaire oefening van de NAVO in tien jaar als voorbeeld: 'Trident Juncture' is een jaar van tevoren aangekondigd, en de locatie, in Spanje, Italië en Portugal, komt niet in de buurt van Rusland.

Nu de spanningen tussen het Westen en Moskou toenemen en zij militair steeds meer op elkaars lip opereren, zit een ongeluk in een klein hoekje, waarschuwen ook Fiona Hill en Steven Pifer van de Amerikaanse denktank Brookings: 'De provocaties nemen toe en daarmee de kans op trieste ongelukken en verwoestende

miscalculaties.' Stel: een NAVO-gevechtsvliegtuig begrijpt een actie van een Russische straaljager verkeerd, en knalt 'm uit de lucht. Dat kan dan zomaar het startschot zijn van een groot gewapend conflict. Hill en Pifer pleiten er daarom voor dat 'de NAVO op militair niveau de relaties met Rusland herstelt en concrete afspraken maakt om desastreuze fouten te voorkomen.'

Hill en Pifer betwijfelen echter of Poetin zit te wachten op de-escalatie. 'Meneer Poetin presenteert zichzelf als iemand die zijn land en onafhankelijkheid beschermt. Russische officials hebben een beeld gecreëerd waarin het westen aanstuurt op het omverwerpen van het regime van Poetin.' De Russische bevolking krijgt via door de staat gedomineerde media te horen dat het Westen dit doet door oppositiebewegingen te steunen, de Russische economie doelbewust te gronde te richten met sancties en de NAVO uit te breiden. In Rusland ontstaat een sfeer van een onvermijdelijke oorlog met het Westen. 'De nationale populariteit van Poetin is verstrengeld geraakt met de annexatie van De Krim en de oorlog in Oekraïne.' Als Poetin op het internationale podium gas terugneemt, kan dat ten koste gaan van zijn binnenlandse machtsbasis.

Poetin compleet doorgronden is een uitdaging, maar enorm ongerust zal hij niet zijn over de bereidheid van de NAVO tot daadwerkelijk militair ingrijpen. De Amerikanen geven dan wel een signaal af aan Poetin, maar tegelijkertijd blijkt uit verschillende opiniepeilingen dat de gemiddelde burger van de NAVO-landen niet zit te wachten op militaire actie. Uiteindelijk bepalen niet de bevolkingen binnen de alliantie, maar de regeringsleiders tot militair ingrijpen, maar veel burgers zijn niet bereid om te vechten voor het eigen land, laat staan te sterven voor een ander NAVO-land. Ook van de defensiebudgetten van de NAVO-landen gaat een weinig dreigend signaal uit. Alleen Estland, Griekenland, de Verenigde Staten en Groot-Brittannië voldoen aan de NAVO-afpraak om 2 procent van het BBP uit te geven aan defensie. Nederland geeft in 2015 1,16 procent van het BBP uit aan defensie. De NAVO is verdeeld, niet alleen over defensiebudgetten, maar ook over de aanpak van Poetin.

Poetins nucleaire dreigementen zetten de verhoudingen met het Westen verder op scherp. De NAVO noemt de plannen destabiliserend en gevaarlijk, maar volgens Poetin vormt zijn Rusland geen bedreiging. In een interview met de Italiaanse krant *Corriere della Sera* laat Poetin weten dat hij niet begrijpt waarom hij als agressor gezien wordt: 'Ik denk dat alleen een krankzinnig persoon en alleen in een droom zich kan voorstellen dat Rusland plotseling de NAVO aanvalt. Sommige landen misbruiken de angst voor Rusland.'

'The best of times, the worst of times'

Het museum met die ene Leopard-tank is eind maart 2015 drie dagen gesloten voor publiek. Dagjesmensen kunnen even niet de Nederlandse militaire historie opsnuiven, omdat Commandant der Nederlandse Strijdkrachten Tom Middendorp 'de crème de la crème van de militaire wereld' heeft verzameld. Samen met internationale genodigden uit wetenschap, defensie-industrie en overheid gaat Middendorp in de conferentieruimte van het museum op zoek naar een gedeeld beeld van toekomstige veiligheidsuitdagingen. Werkeloos toezien is volgens de hoogste militair van Nederland 'geen optie'. Het grote aantal hoge militairen, (oud-)politici en CEO's uit het bedrijfsleven krijgt daarnaast de mogelijkheid om met elkaar te netwerken en om de nieuwste snufjes van de defensie-industrie te bekijken.

Met 'The best of times, the worst of times' haalt Commandant der Strijdkrachten Tom Middendorp in zijn openingspeech de schrijver Charles Dickens aan om een beeld te schetsen van de tijd en wereld waarin we leven. Een tijd van ongekende welvaart en vrijheid en meer gelijke rechten dan ooit. In Nederland leven we al 70 jaar in vrede. Het beste der tijden, maar tegelijkertijd beleven we het slechtste der tijden. 'MH17 was een brute wake-upcall. Het resultaat van instabiliteit elders', verwijst Middendorp naar het conflict in Oekraïne, aan de rand van Europa. Dergelijke woorden over vrede en veiligheid zijn voor de laatste generaties